

Het zwervend electoraat

Door Maurice de Hond

Na de stabiele electorale periode van de verzuiling kwam een periode met sterkere electorale bewegingen. In die periode bleef men echter vooral zich bewegen binnen het eigen gebied op de links-rechts schaal. Tegelijkertijd waren het vooral de steeds groter wordende groep van de naoorlogse kiezers die minder honkvast werden. En hoewel het misschien op het eerste gezicht niet zo lijkt geven de verkiezingen van 1998 aan dat we nu in een fase gekomen zijn waar de vastigheid voor het overgrote deel verdwenen is; een groot deel der kiezers kan van partij naar partij springen en houdt zich daarbij niet meer aan de oude tegenstellingen tussen links en rechts: het zwervend electoraat.

Hoe dit proces de uitslag van gisteren heeft beïnvloed en wat ons nog te wachten staat wordt op basis van het onderzoekmateriaal dat Inter/View rondom deze verkiezingen in opdracht van Nova en ANP verzameld heeft toegelicht.

Tot het begin van de zestiger jaren was het Nederlandse electoraat zeer stabiel. Van verkiezing tot verkiezing zag men zelden verschuivingen van meer dan 2%. De verzuilde kiezer stemde telkens weer dezelfde partij en we kende de krachtverhouding KVP en PvdA ieder 30 en CHU, ARP en VVD ieder 10.

Vanaf de tweede helft van de zestiger jaren waren het vooral de naoorlogse kiezers die aan het zweven gingen. Het verzuilde beeld werd danig doorbroken. En dat kwam met name op het conto van nieuwe partijen.. Bekijkt men echter de uitslagen van de periode 1975 tot en met 1990 dan vonden de verschuivingen vooral binnen de tweedeling links-rechts plaats. CDA en VVD werden communicerende vaten en PvdA, PPR, PSP en CPN wisselende ook regelmatig kiezers uit. D66 leek die situatie enigszins te doorbreken. En ook de tussenliggende verkiezingen bij gemeenten en provincie gaven in grote lijn het beeld weer, hoewel de wat lagere opkomst tot wat afwijkingen leidde.

Sinds 1990 zijn we in een duidelijk nieuwe fase gekomen: Vrijwel het hele electoraat, dus inclusief de ouderen, zijn aan het zwerven geslagen, want de rechts-links schaal begint er steeds minder toe te doen. Niet alleen gaat men veel vaker de volgende keer wat anders doen dan voorheen (inclusief thuisblijven), maar een steeds groter deel van het electoraat twijfelt nog heel lang tussen twee of meer partijen, waarvan het onderscheid onduidelijker wordt. Dat geeft een steeds grotere instabiliteit in de verkiezingsuitslag. En dat zien we nog sterker als we de verschillende soorten verkiezingen met elkaar vergelijken (Bij de Europese Parlementsverkiezingen met een zeer lage opkomst in 1994 was het CDA de grootste, bij de Provinciale Statenverkiezingen in 1995 de PvdA en dus nu bij de TK98 het CDA,

Het is toch bijna niet voor te stellen dat het CDA aan het begin van de negentiger jaren onder Lubbers nog rond 35% scoorde en inmiddels onder de 20% is aangeland. En dat partijen als Lokaal Hilversum en Lokaal Utrecht binnen notime de grootste partij worden in hun gemeente. En dan zien we eigenlijk nog alleen maar de oppervlakte, want als een partij per saldo 5 procent verliest dan kan het best wel eens betekenen dat het 9 procent daalt en 4 procent stijgt.

Dit zwerven is zowel herkenbaar aan de electorale ontwikkelingen van de laatste twee weken als de gebeurtenissen rond het debat van dinsdagavond.

Na een periode, waarin de verschuivingen van week tot week beperkt bleven was te merken in de peilingen van Inter/View dat de strijd zich ging toespitsen op de PvdA en de VVD. Het CDA zakte onder dit publiciteitsgeweld weg en ook bij de andere partijen was een beperkt negatief effect waarneembaar.

Het debat van dinsdagavond speelde daar een bijzondere rol. Uit onderzoek dat door Inter/view kort voor en na het debat werd gehouden bleek dat het debat herkenbare positieve effecten had voor de personen die het meest waren meegevallen (dat gold voor Borst t.o.v. Rosenmoller en Bolkenstein t.o.v. De Hoop Scheffer). En terwijl in feite maar 15% van de kiezers het debat live had gevolgd was het uitstralingseffect in korte tijd toch groot. Alleen onder de kijkende kiezers verschoven al circa 2 zetels van de ene naar de andere partij. Maar het uitstralingseffect was veel groter. Blijkbaar had binnen een periode van 12 uur andere nieuwsbronnen als krant, radio, journaal en actualiteitenrubriek, alsmede mond tot mond reclame een dusdanig effect dat D66 en Groen Links 3 zetels met elkaar uitwisselden en VVD en CDA ook. (Dat extra verlies van CDA werd gecompenseerd door het positieve effect voor deze partij van twee zetels van de lagere opkomst).

De bijgaande tabel laat de overgangen zien, zoals ze door de kiezer werden gerapporteerd. En als men ook rekening houdt met het niet meer goed weten wat men vier jaar geleden gestemd heeft dan lijkt ongeveer 30% van het electoraat in 1998 iets anders gedaan te hebben dan in 1994! 45 zetels van de zetels zijn dus in feite verschoven (hetgeen maar iets minder is als in 1994, terwijl toen het CDA alleen al 22 zetels verloor).

De PvdA won 2 zetels van het CDA, 2 van de VVD, 6 van D66, 5 zetels van nieuwe kiezers, en 2 van overige. Maar raakte er dus ook 8 kwijt, waarvan 2 aan Groen Links, 1 aan ieder van de andere drie partijen en 3 door de kiezers die sinds 1994 zijn overleden..

Ondanks het feit dat het CDA verloor werd er toch 1 zetel gewonnen van PvdA en VVD en van de nieuwe kiezers. Maar het was te weinig om het verlies van 2 zetels aan VVD, PvdA, de Prot.Christ.partijen en het feit dat de meer dan 400.000 kiezers die tussen 1994 en 1998 waren overleden (en gezien hun leeftijd bijna voor 40% CDA-kiezers waren) te compenseren.

De VVD won 3 zetels van D66 en 2 van het CDA en 1 van de PvdA en 1 oudere, alsmede 4 onder de nieuwe kiezers, maar raakte 1 zetel kwijt aan D66 en CDA en 2 zetels aan de PvdA

D66 won 1 zetel van de VVD en 1 van de PvdA. Het groter verlies kwam doordat D66 6 zetels verloor aan PvdA, 3 aan VVD, 2 aan Groen Links en nog 1 aan de rest.

Groen Links ten slotte verloor 1 zetel aan de PvdA, maar won er weer 2 terug van de PvdA, 2 van D66 en kreeg er 3 van de nieuwe kiezers.

Dit resultaat van gisteren accentueert nog eens het zwervend karakter van het electoraat. We gaan naar situaties toe, en sneller dan menigeen denkt, waarin een relatief korte periode 20 a 30 procent van het electoraat een overgang maakt: door thuis te blijven, een andere bestaande partij te kiezen of een nieuwe club te steunen. Een PvdA zonder Kok zou snel in een nog slechtere situatie kunnen belanden dan het CDA nu (en het is nog maar vier jaar geleden dat de PvdA onder Kok in de peilingen circa 17% scoorde). En een nieuwe club met een aansprekend issue en een aantrekkelijke leider kan, mist men de media meekrijgt, best eens vanuit het niets zich kunnen voegen bij de huidige grote drie, zoals al in een aantal gemeenten is gebeurd. Daarmee zal het Nederlandse politieke landschap zich snel ingrijpend kunnen

veranderen met alle negatieve gevolgen daarvan voor de politieke stabiliteit. Met als gevolg een herstructurering van het politieke landschap in een mate die we tot nu toe nog niet in Nederland hebben gekend. De Provinciale Statenverkiezingen van 1999 zullen al weer een volledig afwijkend beeld geven van het beeld van gisteren, laat staan die van de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 of zoveel eerder als PvdA, VVD en/of D66 die zullen laten plaatsvinden (mijn persoonlijke tip: het jaar 2000).